

حقوق بین الملل عمومی

دکتر حمید الهادی نظری

استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران

خسرو
دادستر

سرشناسه	: الهویی نظری، حمید، ۱۳۴۳-
عنوان و نام پدیدآور	: حقوق بین الملل عمومی / حمید الهویی نظری.
مشخصات نشر	: تهران: دادگستر، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری	: ۳۰۴ ص.
شابک	: ۹۷۸۶۰۰۲۸۲۰۱۶۰۷-۷ : ۱۳۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: حقوق بین الملل
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۲ ج ۷ الف / ۳۳۱ KZ
رده بندی دیویی	: ۳۳۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۰۸۲۳۵۱

حقوق بین الملل عمومی

حمید الهویی نظری

ناشر: انتشارات دادگستر

چاپ اول: بهار ۱۳۹۲

شمار: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۴۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸۶۰۰۲۸۲۰۱۶۰۷-۷

دفتر مرکزی انتشارات: تهران، میدان حضرت ولی عصر (عج)، بلوار کشاورز،

ابتدای خیابان فلسطین، کوچه شهید ذاکری، بن بست سوم، پلاک ۶

تلفن ۸۸۹۰۴۴۶۵ - ۸۸۹۰۵۴۶۰ فکس ۸۸۹۱۰۳۳۳

فهرست مطالب

پیش گفتار.....	۱۳
مقدمه.....	۱۵

فصل اول

تعریف، تاریخچه و ماهیت حقوق بین الملل

گفتار اول - تعریف جامعه بین المللی.....	۱۷
گفتار دوم - تعریف حقوق بین الملل.....	۲۳
گفتار سوم - تاریخچه حقوق بین الملل.....	۲۶
گفتار چهارم - منکرین و قائلین به حقوق بین الملل.....	۳۴
بند اول - حقوق بین الملل و فقدان قوای سه گانه.....	۳۴
الف - قوه مقننه.....	۳۴
ب - قوه قضاییه.....	۳۶
ج - ضمانت اجراء.....	۳۹
بند دوم - حقوق بین الملل و نقض قواعد آن.....	۴۳
الف - حقوق بین الملل و اخلاق بین الملل.....	۴۴
ب - حقوق بین الملل و نزاکت بین الملل.....	۴۵
ج - حقوق بین الملل و منافع بین الملل.....	۴۶
گفتار پنجم - مبانی حقوق بین الملل.....	۴۶
بند اول - مکتب حقوق طبیعی.....	۴۶
بند دوم - مکتب حقوق ارادی.....	۴۹
بند سوم - مکتب اصالت اجتماع یا اصالت عیون.....	۵۱

گفتار ششم - رابطه میان حقوق داخلی و حقوق بین الملل.....	۵۲
بند اول - نظریه دوگانگی حقوق.....	۵۳
بند دوم - نظریه یگانگی حقوق.....	۵۵
الف - نظریه یگانگی حقوق با برتری حقوق داخلی.....	۵۵
ب - نظریه یگانگی حقوق با برتری حقوق بین الملل.....	۵۷

فصل دوم منابع حقوق بین الملل

گفتار اول - معاهدات.....	۶۲
بند اول - تعریف معاهده.....	۶۲
بند دوم - مراحل انعقاد معاهده.....	۶۴
بند سوم - انواع معاهدات.....	۶۷
الف - معاهدات ساده و معاهدات رسمی.....	۶۷
ب - معاهدات قرار دادی و معاهدات قانون ساز.....	۶۸
ج - معاهدات دو جانبه و معاهدات چند جانبه.....	۶۹
د - معاهدات بسته و معاهدات باز.....	۶۹
بند چهارم - شرایط صحت معاهدات.....	۶۹
بند پنجم - آثار معاهدات.....	۷۳
الف - آثار معاهده نسبت به طرف ها.....	۷۳
ب - آثار معاهده نسبت به ثالث.....	۷۴
بند ششم - حق شرط.....	۷۵
بند هفتم - تفسیر معاهدات.....	۷۷
الف - مفهوم تفسیر.....	۷۷
ب - مراجع تفسیر کننده.....	۷۸

ج - اصول تفسیر.....	۷۹
بند هشتم - سلسله مراتب میان معاهدات.....	۸۱
بند نهم - اختتام معاهدات.....	۸۱
الف - انجام تعهدات قراردادی.....	۸۲
ب - فسخ.....	۸۲
ج - بطلان.....	۸۵
گفتار دوم - عرف.....	۸۶
بند اول - تعریف عرف.....	۸۶
بند دوم - معیارهای تفکیک قواعد عرفی از غیر عرفی.....	۸۸
بند سوم - اعمال ایجاد کننده قواعد عرفی.....	۸۹
بند چهارم - اقسام و جایگاه عرف.....	۹۰
بند پنجم - محاسن و معایب عرف.....	۹۱
گفتار سوم - اصول کلی حقوقی.....	۹۲
بند اول - تعریف اصول کلی حقوقی.....	۹۲
بند دوم - تقسیم‌بندی اصول کلی حقوقی.....	۹۳
بند سوم - اصول کلی حقوقی به عنوان منبعی مستقل.....	۹۴
بند چهارم - جایگاه اصول کلی حقوقی.....	۹۶
گفتار چهارم - انصاف.....	۹۷
گفتار پنجم - اعمال حقوقی یک جانبه.....	۹۹
گفتار ششم - قطعنامه‌های سازمان‌های بین‌المللی.....	۱۰۲
گفتار هفتم - ابزارهای فرعی شناخت قواعد حقوقی.....	۱۰۳
بند اول - رویه قضایی.....	۱۰۴
بند دوم - دکترین.....	۱۰۵

فصل سوم

تابعان حقوق بین الملل

- گفتار اول - اشخاص اصلی حقوق بین الملل ۱۰۹
- بند اول - کشور و اجزاء تشکیل دهنده آن ۱۱۰
- بند دوم - شناسایی کشور و دولت ۱۱۳
- الف - ویژگی اختیاری بودن شناسایی ۱۱۴
- ب - ماهیت شناسایی ۱۱۶
- ج - انواع شناسایی ۱۱۷
- د - آثار شناسایی ۱۱۹
- گفتار دوم - اشخاص فرعی حقوق بین الملل ۱۲۰
- بند اول - سازمان های بین المللی ۱۲۰
- الف - تاریخچه ۱۲۰
- ب - تعریف سازمان بین المللی ۱۲۲
- ج - شخصیت حقوقی ۱۳۰
- د - آثار شخصیت حقوقی بین المللی ۱۳۴
- بند دوم - افراد ۱۳۶
- الف - حقوق فرد ۱۳۶
- ب - تکالیف فرد ۱۴۳

فصل چهارم

اصول حقوقی حاکم بر روابط دوستانه میان دولت ها

- گفتار اول - اصل حاکمیت دولت ها ۱۴۹
- گفتار دوم - اصل برابری حاکمیت ها ۱۵۲
- بند اول - صلاحیت ۱۵۴

بند دوم - مصونیت.....	۱۶۱
گفتار سوم - اصل حق ملت‌ها در تعیین سرنوشت.....	۱۶۶
گفتار چهارم - اصل عدم مداخله.....	۱۶۸

فصل پنجم

حقوق روابط دیپلماتیک و کنسولی

گفتار اول - تاریخچه، وظایف و مصونیت‌های دیپلماتیک و کنسولی.....	۱۷۵
گفتار دوم - مقایسه روابط دیپلماتیک و روابط کنسولی.....	۱۸۲
گفتار سوم - حل و فصل اختلافات.....	۱۸۴
گفتار چهارم - نقد و بررسی رای دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه کارکنان دیپلماتیک و کنسولی آمریکا در تهران (۱۹۸۰).....	۱۸۵
بند اول - دیدگاه دوگانه دیوان نسبت به وقایع و قواعد حاکم.....	۱۸۸
بند دوم - عدم تفکیک میان حقوق دیپلماتیک و حقوق دیپلمات.....	۱۸۹
بند سوم - کوتاهی در انجام وظایف سازمانی.....	۱۹۰

فصل ششم

حقوق بین‌الملل اقتصادی

گفتار اول - سازمان‌های اقتصادی بین‌المللی.....	۱۹۷
بند اول - صندوق بین‌المللی پول.....	۱۹۷
بند دوم - بانک بین‌المللی توسعه و ترمیم (بانک جهانی).....	۱۹۹
بند سوم - سازمان تجارت جهانی.....	۲۰۰
الف - اصول اساسی سازمان.....	۲۰۲
ب - نظام حل و فصل اختلافات.....	۲۰۳
گفتار دوم - حقوق بین‌الملل توسعه.....	۲۰۶

گفتار سوم - حقوق سرمایه گذاری خارجی ۲۱۰

فصل هفتم جانشینی دولت‌ها

گفتار اول - راه‌های جانشینی ۲۲۲

گفتار دوم - آثار حقوقی جانشینی ۲۲۲

بند اول - جانشینی در معاهدات ۲۲۳

الف - معاهداتی که متضمن قواعد عرفی باشند ۲۲۳

ب - معاهداتی که متضمن قواعد مربوط به نظم عمومی و واقعیت‌های عینی

می‌باشند ۲۲۳

بند دوم - جانشینی در اموال عمومی (دارایی‌ها و بدهی‌های دولت) ۲۲۸

بند سوم - جانشینی در دعاوی بین‌المللی ۲۲۹

بند چهارم - جانشینی در اموال خصوصی ۲۲۹

بند پنجم - جانشینی در تابعیت ۲۳۰

فصل هشتم

حقوق روابط مواصلاتی میان دولت‌ها

گفتار اول - حقوق دریاهای ۲۳۳

بند اول - خط مبداء ۲۳۵

بند دوم - رژیم حقوقی مناطق دریایی ۲۳۸

گفتار دوم - حقوق هوا و فضا ۲۴۹

بند اول - حقوق هوا یا حقوق جو ۲۴۹

بند دوم - حقوق فضا یا حقوق ماوراء جو ۲۵۳

فصل نهم

حقوق مخاصمات مسلحانه

گفتار اول - حقوق بر جنگ	۲۵۵
بند اول - اقدامات امنیت جمعی	۲۵۶
بند دوم - دفاع از خود	۲۶۰
الف - ماده ۵۱ منشور ملل متحد	۲۶۰
ب - بررسی اجمالی رای دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه سکوهاى نفتى (ایران علیه آمریکا، ۲۰۰۳)	۲۶۶
گفتار دوم - حقوق در جنگ	۲۷۵
بند اول - جنگ‌های بین‌المللی و داخلی	۲۷۵
بند دوم - معیارهای اساسی در حقوق بشردوستانه	۲۸۳

فصل دهم

حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی

گفتار اول - روش‌های سیاسی حل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی	۲۹۳
گفتار دوم - روش‌های حقوقی حل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی	۲۹۷
بند اول - روش داوری	۲۹۷
الف - انواع قراردادهای داوری	۲۹۸
ب - ویژگی‌های رای داوری	۳۰۰
ج - دیوان داوری ایران و آمریکا	۳۰۲
بند دوم - روش قضایی	۳۰۴
الف - رسیدگی طاری	۳۰۷
ب - صلاحیت ترافعی و مشورتی دیوان	۳۱۱

فصل یازدهم

مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها

- گفتار اول - مبانی تئوری مسئولیت دولت‌ها..... ۳۱۷
- گفتار دوم - قواعد حاکم بر مسئولیت دولت‌ها..... ۳۱۹
- بند اول - قابلیت انتساب به دولت..... ۳۲۰
- بند دوم - اوضاع و احوال رافع مسئولیت..... ۳۲۴
- بند سوم - آثار مسئولیت..... ۳۳۰

فصل دوازدهم

اسلام و حقوق بین‌الملل

- گفتار اول - مبانی و منابع حقوق..... ۳۳۷
- گفتار دوم - یگانگی حقوق..... ۳۴۱
- گفتار سوم - حقوق و مسئولیت افراد بشر..... ۳۴۲
- گفتار چهارم - رفتار با فرستادگان خارجی..... ۳۴۷
- گفتار پنجم - حقوق مخاصمات مسلحانه..... ۳۴۸
- بند اول - ممنوعیت خشونت علیه اشخاص..... ۳۴۸
- بند دوم - ممنوعیت خشونت علیه اموال و اماکن..... ۳۴۹
- بند سوم - ممنوعیت برخی شیوه‌های جنگی..... ۳۴۹
- ضمایم..... ۳۵۳
- فهرست منابع..... ۳۸۱

پیش‌گفتار

حقوق بین‌الملل از جمله علمی است که از قدمت چندانی برخوردار نیست. این دانش در سال‌ها و دهه‌های اخیر مورد توجهی خاص قرار گرفته است. توجهی که به صورت انبوهی از کتاب‌ها، مقالات و سخنرانی‌ها تجلی یافته است. اما با همه این‌ها، احساس یک خلاء نویسنده را بر آن داشت تا علیرغم وجود و وفور کتاب‌های بسیار با ارزشی با همین عنوان حاضر یعنی «حقوق بین‌الملل عمومی»، باز هم اقدام به تالیف کتابی در این زمینه نماید. خلاء مزبور همانا فقدان کتابی واحد مشتمل بر کلیه سر فصل‌های مقرر توسط طراحان درسی آموزش عالی بود. نیازی که اینجانب در طی سال‌های تدریس خود، به خوبی با آن آشنا شده بودم. از آنجا که این سر فصل‌ها در کتاب‌های متعددی فراهم آمده است، دانشجویان برای گذراندن واحدهای درس حقوق بین‌الملل عمومی در دوره کارشناسی ناگزیر از تهیه و مطالعه چند کتاب می‌باشند. امری که برای ایشان مستلزم عدم امکان تمرکز ذهنی بر یک کتاب مشخص و نیز صرف هزینه قابل توجه می‌باشد. اکنون پس از سال‌ها، برای اینجانب توفیقی حاصل شد تا با نگارش کتابی هر چند مختصر اما دقیقاً براساس سرفصل‌های مصوب توسط شورای عالی برنامه‌ریزی، در رفع این کمبود قدمی بردارم. لذا نوشتار حاضر صرفاً کوششی جهت رفع نیاز فوق بوده، و امید است که بتواند رسالتش را به خوبی به انجام رسانده باشد. ضمناً به منظور درک هرچه بهتر مطالب برای دانشجویان، به آرای دیوان بین‌المللی دادگستری به عنوان رکن اصلی قضایی سازمان ملل به کرات استناد شده است.

از آنجا که شکر خداوند مستلزم شکر بندگان اوست، بر خود لازم می‌دانم تا از کلیه آموزگارانم و به ویژه اساتیدم در مقاطع تحصیلات عالی که توشه چنین اهتمامی را فراهم آوردند، تشکر و قدردانی نمایم؛ و نیز تشکر از جناب آقای حسن سمیعان مدیریت محترم نشر دادگستر را که با توجهات خود به چنین همتی عینیت بخشیدند، بر خود فرض می‌دانم.

مقدمه

همانطور که بالا اشاره شد، هدف این نوشتار تدوین محتوایی براساس سر فصل‌های مصوب آموزش عالی در مورد درس «حقوق بین‌الملل عمومی» است. این واحد در رشته کارشناسی حقوق تحت دو عنوان حقوق بین‌الملل عمومی (۱) و (۲) و طی دو نیمسال، و در برخی رشته‌های دیگر نیز در یک نیمسال تحصیلی تدریس می‌شود. طبق مصوبه فوق دانشجویان در مسیر فراگیری حقوق بین‌الملل عمومی (۱) باید با مفاهیمی نظیر تاریخچه، ویژگی، مبانی، منابع و تابعان حقوق بین‌الملل آشنا شوند. هدف از تدریس حقوق بین‌الملل عمومی (۲) نیز آشنایی دانشجویان با اصول حاکم بر روابط دوستانه میان تابعان حقوق بین‌الملل، روابط مواصلاتی میان تابعان حقوق بین‌الملل، حل و فصل مسالمت آمیز اختلافات و نیز روابط مختصاتی میان آنها می‌باشد.

کتاب حاضر در دوازده فصل تنظیم گردیده است. سه فصل اول آن با عناوین «تعریف، تاریخچه و ماهیت حقوق بین‌الملل»، «منابع حقوق بین‌الملل» و «تابعان حقوق بین‌الملل» مربوط به واحد درسی حقوق بین‌الملل عمومی (۱) می‌باشد. هشت فصل دیگر آن با عناوین «اصول حقوقی حاکم بر روابط دوستانه میان ملت‌ها»، «حقوق روابط دیپلماتیک و کنسولی»، «حقوق بین‌الملل اقتصادی»، «جانشینی دولت‌ها»، «حقوق روابط مواصلاتی میان دولت‌ها»، «حقوق مختصات مسلحانه»، «حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی» و «مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها» مربوط به واحد درسی حقوق بین‌الملل عمومی (۲) می‌باشد. فصل دوازدهم نیز با توجه به این که اسلام متضمن یکی از نظام‌های حقوقی مطرح در میان اعضاء جامعه بین‌المللی می‌باشد، تحت عنوان «اسلام و حقوق بین‌الملل» به مباحثی پیرامون این دو نظام حقوقی می‌پردازد.